

סיכום: האסלאם הוא בשורתנו והג'האד דרכנו

אמרו [אנשי השלטון במצרים המלוכנית]: החוקה היא הקוראן שלנו. הם התכוונו לכך שהחוקה היא עניין חשוב מאוד. אולם האמאם אל-בנא, רחמי אללה עליו, אמר להם: לא! ההיפך הוא הנכון! הקוראן הוא חוקתנו! הקוראן הוא חוקתנו! כך היה וכך יהיה! הקוראן יישאר חוקתנו! הקוראן הוא חוקתנו! השליח [מוחמד] הוא מנהיגנו! הג'האד הוא דרכנו! המוות למען אללה הוא משאלתנו הנעלה ביותר! ומעל הכל: אללה הוא מטרתנו! השריעה! ושוב השריעה! ושוב השריעה! אין ברכה באומה זו, אין לה עתיד ואין לה תקומה, אלא בשריעה האסלאמית!

דברים אלה של מוחמד מורסי, מועמד האחים המוסלמים לנשיאות מצרים ב־2012, מראים עד כמה רלוונטית משנתו של חסן אל-בנא לימינו. "האגודה" הוקמה על-ידי בנא ב־1929, וחסידיה הרבים מילאו וממלאים גם היום תפקיד חשוב בזירה הפוליטית, בעיקר החוץ-פרלמנטרית, בכל מדינות האסלאם. האידאולוגיה "האחואנית" הייתה אותה אידיאולוגיה שעוצבה על-ידי בנא בשנות ה־30 וה־40 של המאה שעברה. מאפייניה הם תפיסה סלפית של ההלכה האסלאמית, חתירה לאחדות עולם האסלאם, שאיפה לחדשנות ולרפורמה דתית ומרד בממסד הדתי הנתפס כרופס ובטלן. "האחים המוסלמים" דחו, ודוחים גם היום, את קיומן של מדינות הלאום הערביות שהוקמו על-ידי מעצמות המערב, ואת שיטות השלטון המערביות שנכפו על האזור.

האגודה של בנא נולדה במצרים על רקע חולשה גדולה: הבריטים שלטו בשטח והתרבות המערבית נראתה כמי שדוחקת את ערכי האסלאם, ומרסקת את המורשת רבת השנים. חשש מפני היטמעות ותחושה של השפלה תורגמו לרגשות אנטי־מערביים ויצרו צורך דחוף בפעולה. לארגונו של בנא החלו לזרום צעירים רבים, רובם אפנדים משכילים בני מעמד הביניים, שעיצבו את דמותה של התנועה כדתית, אמנם, אך לא כתנועה של אנשי דת. בראשה עמדו, מראשיתה ועד ימינו, בעלי מקצועות חופשיים כמו מורים (דוגמת בנא בעצמו) ועורכי דין, שופט מחוזי אחד (חסן אל־הודיבי) ופרופסור באוניברסיטה (מוחמד בדיע). "האחים המוסלמים" בהנהגתו של בנא לא הטיפו לאלימות, אך הגיעו אליה באמצע שנות ה־40 כתוצאה מתסיסה פנימית בארגון ומשורה של גורמים שלבנא לא הייתה שליטה בהם.

את הצלחתו של הארגון ניתן לייחס לא רק לכשרונו של בנא כמנהיג וכנואם, אלא גם לרוח החדשה שהכניס לאסלאם הפוליטי. בנא גייס רטוריקה מודרנית, והשתלב בשיח הציבורי והלאומי הער שהתנהל באותה עת במצרים. נוסף על כך, הוא ידע לנצל שיטות ארגון ותעמולה מודרניות, שאותן למד מהמערב השנוא: הוא הקים סניפים, תנועות נוער ואגודות ספורט. בשנות ה־30 התמסד ארגונו: הוקם מטה כללי שנודע בשם "המשרד להדרכה כללית" בראשות "המדריך הכללי"; הוצאו לאור עיתונים והתקיימו ועידות שנתיות; חברי הארגון נדרשו לשלם דמי חבר, ולציית באופן מוחלט להנהגה.

ואולם נראה שפעולתו החשובה ביותר של בנא הייתה יצירת עמוד שדרה אידיאולוגי לארגונו באמצעות אי־ספור מאמרים שכתב ונאומים שנשא. חלקם כונסו בספר שיצא לאור אחרי מותו, קובץ האגרות של האמאם חסן אל־בנא, והעניקו ל"אחים המוסלמים" אופי שונה מאוד מאופיו של האסלאם האורתודוכסי.

אפשר לומר, אם כן, שהכרת האיגרות של בנא חיונית להבנת דרכם של "האחים המוסלמים", הנבדלת מזו של אנשי הדת המוכרים ושל ראשי האוניברסיטה הדתית אל-אזהר.

כך, למשל, יש ויכוח עקרוני סביב סוגיית הג'האד, הבא לידי ביטוי ב"איגרת הג'האד". בעוד האסלאם האורתודוכסי, בהשפעת הזרם המיסטי, גורס שמשמעות הג'האד בימינו היא מלחמתו הפנימית של המאמין ביצרו, בנא טוען כי גם בימינו יש להעניק לג'האד את המשמעות שהעניק לה הנביא מוחמד בראשית ימי האסלאם – מלחמת קודש אלימה בכופרים. אין ספק שפרשנות זו היא שהפכה את תנועת "האחים המוסלמים" לתנועה לוחמנית, ומסבירה את הממד האלים של פעילותה. בשנות ה־30 הקימו "האחים המוסלמים" יחידות פרה־מיליטריות כמו הג'ואלה (הסיירים) והכתאא'ב (הגדודים), ובמהלך 1940 נוסד גוף פנימי חשאי שנודע בכינוי אל־ג'האז אל־סרי (המנגנון הסודי), שביצע פעולות טרור וחיסול של אישי שלטון במחצית השנייה של שנות ה־40.

מעורבותם של "האחים המוסלמים" במאבק על אדמת ארץ ישראל החלה עם הקמת הארגון. הראייה הפאן־אסלאמית שלהם יצרה שותפות גורל בינם ובני אומת האסלאם כולה, ובה הפלסטינים. הללו נתפסו על־ידם כאחים שיש לסייע להם במלחמתם – מלחמת הקודש בבריטים וביהודים. בשלהי 1931 שלח בנא מכתב למופתי חאג' אמין אל־חוסני, שכינס בירושלים את "ועידת האסלאם הראשונה", ובה הציג את היהודים כמי שמנסים להשתלט על הר הבית. באיגרת האיץ בנא במופתי להגן על פלסטין, ועל אומת האסלאם כולה. עם פרוץ "המרד הערבי הגדול" בארץ ישראל ב־1936, קיימו "האחים המוסלמים" הפגנות תמיכה בפלסטינים, ופתחו במבצע התרמה גדול למענם בשם "תוכנית הגרוש". שני מאמרים לוחמניים במיוחד נכתבו על־ידי בנא על רקע המרד הערבי:

"איגרת הג'האד" ו"מלאכת המוות", וב־1948 נשלחו יחידות של הג'ואלה להילחם לצד הפלסטינים, זמן רב לפני שהגיע לשם הצבא המצרי הסדיר.

בראשית שנות ה־80 הוקם ברצועת עזה ארגון "הג'האד האסלאמי", על־ידי שני סטודנטים ששבו מלימודים במצרים: פתחי אל־שקאקי ורמדאן עבדאללה שלח. השניים, שהתאכזבו מחוסר המעש של "האחים המוסלמים" המצריים, התכוונו לעשות שימוש באסלאם לניהול מאבק בישראל. "האחים המוסלמים" ברצועת עזה, שהוטרדו מן המתחרה הלוחמני שקם נגד עיניהם וחששו שהוא עלול להשתלט על הרחוב הפלסטיני, הגיבו בייסוד חמאס (תנועת ההתנגדות האסלאמית) בסוף 1987. תנועה זו, שגם בראשה עמד מורה – אחמד יאסין – גדלה במהירות והפכה לאיום של ממש על הנהגת פתח, שעד לאותה עת הובילה בבטחה את המלחמה בישראל.

תעודת הזהות של חמאס – האמנה שלה שנוסחה ופורסמה בקיץ 1988 – אינה מותירה ספק באשר לדבקות הארגון במשנתו של בנא. היא פותחת בציטוט הבא: "ישראל תקום ותוסיף להתקיים עד שהאסלאם ימחה אותה, כפי שמחה את מה שקדם לה. דברי האימאם השהיד חסן אל־בנא". סעיף 8 באמנה מציג את סממת חמאס, הלקוחה ישירות מ"איגרת הכללים" של בנא: "אללה הוא מטרתה [של התנועה], השליח [מוחמד] הוא המופת שלה, הקוראן הוא חוקתה, הג'האד הוא דרכה וההקרבה היא משאלתה הנעלה ביותר". בראשית מאי 2017 הציגה חמאס מסמך מתקן, שלא שינה את מהותה האסלאמית־אחואנית של האמנה, אך ניסה להדגיש את המאפיינים הלאומיים שלה ולקרוץ לכיוונו של ארגון פתח. כך או אחרת, ברור שחמאס היא הזרוע הצבאית של "האחים המוסלמים" הפלסטינים ולא, כפי שמקובל לחשוב, תנועה שעומדת בזכות עצמה בעלת אידיאולוגיה עצמאית.

תנועת "האחים המוסלמים" היא תנועה רעיונית בעלת אופי מבוזר. אין לה הנהגה עולמית אחת המנהלת סניפים ברחבי העולם ומכוונת את פעילותם, כך שבכל מדינה יש מנהיגים מקומיים המתאימים את פעילות אנשיהם לתנאי השטח וליחסו של השלטון אליהם. בארצות רבות מתמודדים היום "האחים המוסלמים" עם אתגרים מורכבים מאוד; מעמדם חלש, הם עוברים רדיפות קשות וסובלים התנכלויות מצד השלטון. על אף זאת, פעילותם נמשכת והם זוכים לאהדה של ציבור רחב הרואה בהם מייצגים אמיתיים של האסלאם. עקרונותיהם הבסיסיים נותרו גם היום זהים לאלה שגובשו בידי בנא במאה שעברה. עקרונות אלה הפכו את "האחים המוסלמים" לתנועה בעלת אידיאולוגיה נוקשה. הם מפחיתים את יכולתה להתגמש ולהתפשר, אך מנגד מחזקים את יכולתה לשרוד לאורך זמן במציאות של מאבק מתמיד.

